

РУСИНИ: ЕТНОНІМ І ЙОГО НАПОВНЕННЯ

Федака Сергій Дмитрович,
доктор історичних наук, професор

Русини – етнонім для етносу, відомого в середні віки як Русь у різних частинах Східної Європи. З IX ст. країна і земля Русь, відомі як Київська Русь, відзначається в Західній Європі різноманітністю назв. З XII ст. Русь була зазвичай відома в Західній Європі під назвою Малоросія. У найширшому сенсі «русини» використовувалися для позначення етносів, які зараз називають білорусами, росіянами, українцями. Водночас частина русинів не прийняли нове ім'я, особливо в Карпатському краї і Паннонії. Зв'язок із сусідніми мовами, такими як словацькою, польською, угорською, румунською та німецькою, створили мовні розбіжності між русинськими говірками і українською мовою. До середини XIX ст. русини Галичини кодифікували свою мову. Багато людей, що ідентифікують себе русинами, живуть в південно-західній частині України, східній Словаччині, на південному сході Польщі, північному сході Угорщини, і на північному заході Румунії. Нині національності «українці» і «русини» використовуються як синоніми, означають самовизначення українців.

Ключові слова: русин, етнонім, Закарпаття.

Fedaka Sergij

RUTHENIANS: ETNONYM AND IT SEEMS

Ruthenians is ethnonym for a people known in medieval times as the Rus' in various parts of Eastern Europe. From the 9th century, the state of land of the Rus, which was known later as Kievan Rus' was known in Western Europe by a variety of names derived from Rus'. From the 12th century, Rus' was usually known in Western Europe by the name Minor Ruthenia. In their broadest usage, «Rusyns» or «Ruthenes» were used to refer to peoples now called Belarusians, Russians and Ukrainians. At the same time, however, many Rusyns did not accept new name, especially those in Carpathian Ruthenia and the Pannonian Rusyns. Contact with neighbouring languages, such as Slovakian, Polish, Hungarian, Romanian and German had created significant linguistic rifts between the Rusyn language and Ukrainian. By the mid-19th Century, the Rusyns of Galicia had codified their language. Many people identifying as Rusyns now live in south-western Ukraine, eastern Slovakia, south-east Poland, north-east Hungary, and north-west Romania. Today «Ukrainians» and «Ruthenians» are sometimes used interchangeably, to mean self-identifying Ukrainians.

Keywords: Rusyn, ethnonym, Transcarpathia.

Русини – етнонім для етносу, відомого в середні віки як Русь у різних частинах Східної Європи. У найширшому сенсі «русини» використовувалися для позначення етносів, які зараз називаються білорусами, росіянами, українцями. Нині національності «українці» і «русини» використовуються як синоніми, означають самовизначення українців. Водночас частина русинів не прийняли нову назву, особливо в Карпатському краї і Паннонії.

У статті буде здійснено аналіз історії походження етноніму «русини», ареалу його поширення, а також суспільно-політичних маніпуляцій навколо його використання.

Русини... Від цього слова віє сивою давниною – так називали себе предки сучасних українців від Сяну до Дону. Його зустрічаємо повсюдно у наших літописах і середньовічних грамотах. На Наддніпрянщині воно побутувало до XVII ст.,

коли на зміну йому приходять новіший етнонім «українці». У Галичині ця самоназва широко уживалася до кінця XIX ст., на Закарпатті — до 1940-х років. Шкода, що нам не вдалося зберегти історичне найменування — від нього відмовилися через надмірну співзвучність з самоназвою росіян — «русские». Чим глибше сучасна українська нація усвідомлюватиме своє руське чи русинське коріння, пишатиметься ним, тим твердіше зможемо опертися на історичну традицію Київської Русі, тим міцнішим буде наше самоусвідомлення як давнього етносу з тривалою державницькою біографією.

Недарма М. Грушевський назвав свою головну працю «Історія України-Руси». Така подвійність — принципова, це питання нашої спадщини, витоків нашого духу, ментальності. Гадаємо, що з часом цей історичний етнонім українців набуватиме більшого поширення, ніж зараз, стане близьким серцю і розуму кожного українця.

Поки же цього не сталося, ця назва стала предметом спекуляції. Вона актуалізувалася, увійшла до активного політичного вжитку на зламі 1989—1990 рр. у Закарпатській області. За час розвалу СРСР тріщини намітилися й усередині самої України. Найсильніші автономістські процеси мали місце у п'яти наших регіонах: Криму, Закарпатті, Одещині, Донбасі, Слобожанщині. На Закарпатті вони розгорнулися саме під русинським прапором. Дехто з найперших ініціаторів тієї авантюри давно вже мешкає в Угорщині чи Чехії. Вони трактували русинів не як історичну назву всіх українців, а як етнонім окремого, четвертого східнослов'янського народу, який буцім споконвіку мешкає уздовж верхньої течії Тиси під Карпатами.

Цей русинський проект від початку мав штучний характер. Традиційно нації проходять у своєму розвитку три стадії: спершу фольклорно-етнографічну, культурницьку, потім — політичну (виникають партії, громадські організації, рухи) і аж потім державницьку. Русини же на Закарпатті почали розбудовувати націю з даху, а не з фундаменту. Спершу з'явилося «Временное правительство Подкарпатської Русі», потім стали плодитися численні громадські організації, а вже відтак відбуватися фольклорні фестивалі та інші культурницькі акції. Русинський проект так і не зумовив утвердження автономного статусу Закарпаття. Він поволі жевріє й надалі, підтримуваний кількома десятками активістів як усередині Закарпаття, так і далеко за межами України.

Час від часу він активізується, — як правило, під час загальноукраїнських політичних криз.

Немає русинської проблеми, є проблема амбіцій окремих русинських вождів. А проте якби все зводилося виключно до цього суб'єктивного моменту, особливо й не було би про що говорити. Русинство все ж виявилось камінцем, пожебурним у болото нашої етнонаціональної політики, що здійснюється з боку держави ще далеко не належним чином. Від цього камінця пішли дедалі ширші кола, що охоплюють тих, хто вагається, для кого непроститиме бути українцем (а соціально-економічні негаразди усіляко сприяють цим настроям). Тому під час перепису населення 2001 р. 10,069 закарпатців записалося русинами. При цьому, правда, офіційно не уточнювалося, чи вважають вони себе якоюсь групою усередині української нації, чи чимось окремим? Самі творці окремої нації рідко ставлять питання так принципово, воліючи напускати побільше туману [1–3].

На чому ж вони спекулюють, за допомогою чого прагнуть етнічно відмежувати закарпатців від решти українців? Тут є про що поговорити, хоча полемізувати з вождями тяжко через притаманну багатьом з них емоційну неврівноваженість, закритість для спокійного і виваженого діалогу. Проте такого діалогу потребує досить широкий прошарок закарпатських локал-патріотів, особливо з-поміж сільської інтелігенції, а зазначена область має найбільший відсоток сільського населення порівняно з іншими регіонами України. Мабуть, «тверді українці» ще недостатньо роз'яснюють справді архіскладні етнологічні питання, а головне — демонструють щире повагу до природного почуття крайового патріотизму, яке на Закарпатті надзвичайно сильне.

Основою для творення окремої нації вважають перш за все закарпатські говірки, що, з одного боку, зберегли багато чого від давньоруської, літописної мови, з іншого — багато чим різняться від сучасної української літературної мови, в основі якої — київсько-полтавські діалекти. Закарпатські версії живої розмовної української мови — це величезне багатство, яким мала гірська область суттєво збагачує цілу Україну. Скажемо, О. Солженіцин справедливо вважав що сучасна російська літературна лексика страшенно збідніла за радянську добу, тож має розширюватися за рахунок діалектних слів. Ще більше це слушно для мови української. Чимало закарпатських діалектизмів стали відомі на загаль-

ноукраїнському рівні завдяки Шевченківським лауреатам І. Чендею, П. Скунцю, П. Мідянці, М. Дочинцю, котрі слушно послуговувалися ними у своїх творах. А ще більше – завдяки численним збіркам місцевих казок і пісень, бо в попередні десятиліття видавництво «Карпати» було єдиним з-поміж обласних, де регулярно друкувався фольклор. На цих казках уже виросло ціле покоління і на Сумщині, і на Херсонщині.

Цілком позитивним є творення літератури на мові того чи іншого села, укладання словників. Але звести до єдиного знаменника «бесіди» селян таких різних районів Закарпаття, як Перечинський, Виноградівський чи Рахівський, виявилось практично неможливим. Ба, більше – у сусідніх селах одного району говірки мають свої відчутні відмінності. Тому численні спроби кодифікувати окрему русинську мову тяжко назвати вдалимими. Всяка літературна мова є до певної міри штучною. На Закарпатті з труднощами, упродовж кількох десятиліть, приживалася українська літературна мова – як перед тим на Галичині чи Буковині, що теж були віками відірвані від київсько-полтавського осердя України. Тож навіщо нині творити другу усереднену літературну мову на основі говірок шести сотень сіл, яка все одно буде максимально близькою до української?

Інший момент, принципово важливий в русинському контексті, – геополітичний. Закарпаття – країна держави, що межує лиш з одними українським регіоном – Галичиною. Тому у повсякденній свідомості деяких краян відбулася підміна понять: Україна – це Галичина, закарпатці – не галичани, отже, закарпатці – не українці. Поступово цей помилковий силогізм вивірюється. Закарпатці переконуються, що кожний регіон України має свої особливості – аж ніяк не менші, ніж Закарпаття порівняно з Галичиною. Але всі такі різні українці тим не менше творять єдину націю. Позбавлення від хибних стереотипів ще далеко не завершилося, бо ж тривалість етнічних процесів вимірюється не роками, а поколіннями. Але до цього йде.

Етнонім «русини» зберігся серед численної закарпатської діаспори за океаном, що формується там з кінця XIX ст. На материнській землі цих переселенців звуть «американтоші». Переважна кількість їх давно забула рідну мову і зберігає ідентичність тільки завдяки релігії. Одного з них, славетного графіка Енді Варгола (1928–1987), русини Закарпаття намагаються підняти

на щит, але він творив цілком у руслі американської мас-культури і не мав нічого специфічно русинського.

У постсоціалістичній Словаччині було реалізовано русинський проект. Половина тамтешніх українців записалася русинами. У результаті дві малі та абсолютно схожі між собою етнічні меншини поступово словакізуються і поступово можуть просто зникнути. Навряд чи такий шлях прийнятний для українців Закарпаття. Схильність до русинської, але не української ідентичності виявляють і мадяризовані закарпатці – скажемо, від змішаних українсько-угорських шлюбів. Такі проміжні етнічні феномени (метисизація) типові для більшості прикордонних регіонів у цілому світі, але й це ще не підстава для творення окремої нації. Близкими для Угорщини такі русини все одно не стають, але втрачають духовний зв'язок із Україною, самих же себе обкрадаючи.

Сучасні русинські вожді з місцевих поетів найбільше шанують Олександра Духновича (1803–1865). Проте й він, кого заслужено величають закарпатським Шевченком, писав у вірші «Голос радості», адресуючись до галичан та інших одноплемінників за Карпатами: «Бо свої то за горами – не чужі: Русь єдина, мисль одна у всіх в душі». Краще не скажеш.

Найзахідніша частина сучасної України – Закарпаття упродовж понад восьми віків входило до складу Угорського королівства. З усіх складових української етнічної території ця найдовше була відділена державним кордоном (а то й двома) від основного масиву. Правда, завіса та була далеко не залізна і культурні зв'язки не припинялися ані на рік. А все ж за такий час витворилася своя регіональна специфіка; законсервувалося багато чого, що зникло по інший бік Карпат. Нині цей край у чомусь ще більш український, ніж будь-яка інша область. Наприклад, у реальній поширеності української мови. Тільки поряд із літературною нормою тут широко вживаються і діалектні варіанти. Чимало закарпатців, послуговуючись в офіційній обстановці літературною мовою, у побуті збагачують її говіркою рідного села.

Наприкінці радянської доби на Закарпатті було створено «Общество Карпатських Русинів» як місцеву альтернативу Народному Рухові України. Воно поставило за мету створити на базі таких говірок окрему літературну мову з кодифі-

кованою граматиною і усталеним лексиконом. Завдання не виконано й дотепер, хоча граматик і словників видано вже на цілу бібліотеку. А в чому ж справа? Нічого принципово відмінного від української мови не виходить — тільки черговий її варіант, інколи більш вдалий, інколи менш. Якесь варіанти мають російський наліт, якесь — угорський, якесь — румунський чи словацький, найчастіше — це взагалі мікс, але українська плоть все одно проступає у кожному з них. І нічого з цим не вдіяти. Як в тому радянському анекдоті, де роботяга крав з заводу деталі і намагався вдома скласти з них ліжко, а виходив тільки кулемет.

За радянської доби українським говіркам Закарпаття було присвячено 20 кандидатських і 7 докторських дисертацій, підготовлено кілька словників місцевих мікротопонімів, зоонімів, прізвищ. Видано «Атлас українських говорів Закарпаття» Й. Дзенделіського. Останніми роками побачили світ «Прізвища закарпатських українців» П. Чучки та його ж «Антропонімія Закарпаття», ґрунтовна «Етнографія Закарпаття» М. Тиводара [4].

Навпаки збереглося багато того, що було поширено на Наддніпрящині у княжі часи, але потім вийшло там з ужитку. Наприклад, конюшину тут називають «копаниця» — згадаймо слово «комонь» (кінь) у «Слові о полку Ігоревім». Коли 1937 р. край відвідав російський письменник-емігрант А. Ладинський, він заявив: «Я побував у Русі XII століття!». Його живі враження відобразилися в історичному романі «Останній шлях Мономаха». Чим є «русинська мова» — діалектом чи українсько-угорський суржиком? Всякий діалект, а навіть і літературна мова містить якісь суржикові елементи. Згадаймо, що багато галичан принципово не вживали і не вживають питомо українське «радянська влада», а кажуть суржикове «світська». Живе мовлення від Сяну до Дону містить елементи українсько-російського суржику — більше на Сході, менше на Заході, але й тут він цілком помітний. На Галичині побутує українсько-польський суржик, на Буковині — українсько-румунський, тож природно, що на Закарпатті існує українсько-угорський (як і румунський, а також менш помітний словацький).

Витворенню окремої русинської літературної мови на Закарпатті найбільше зашкодив видатний церковно-громадський і літературний діяч О. Духнович (1803–1865 рр.), який загалом

справедливо вважається прапором русинського руху, будителем народу. Політична, педагогічна, журналістська і книговидавнича діяльність цього титана духу заслуговує усілякої пошани. Але є й принципова відмінність від Кобзаря, з яким О. Духновича постійно порівнюють на Закарпатті — Т. Шевченко писав народною говіркою рідної йому Черкащини. О. Духнович же спробував перейти на російську літературну мову, причому у досить вже архаїчному на той час її варіанті, — мову М. Ломоносова, О. Сумарокова, Г. Державіна (досі збереглися їхні книжки із помітками О. Духновича).

Цю традицію підхопили наступні місцеві автори. А що закарпатські будителі російською мовою не володіли (за винятком хіба О. Павловича, який опанував її під час навчання у Львові), то писали вони язичієм — сумішшю церковнослов'янської і російської з певним вкрапленням місцевих народних слів, але з чужим народом синтаксисом, словотвором та й більшістю лексики. Це штучне есперанто не прижилося. Започаткований же В. Довговичем процес творення літературної мови на основі народних говірок був перерваний. Строго кажучи, ті, хто нині прагне кодифікувати якусь окрему мову, мали би покладатися перш за все на В. Довговича, але...

Той шлях врешті-решт все одно би привів до української літературної мови, якою послуговуємося зараз, проте він був би природнішим, органічнішим за ті етнолінгвістичні шукання, що довелося пережити кільком поколінням. У закарпатській поезії українську літературну мову утвердив тільки 1921 р. В. Гренджа-Донський.

На жаль, Київ (а отже, і Велика Україна в цілому, як називають на Закарпатті решту держави) часто сам провокує автономістські чи навіть сепаратистські настрої. Ще в день возз'єднання О. Довженко занотував у щоденнику, що Наддніпрянина раніше майже не цікавила Закарпаттям. З того часу дуже багато змінилося на краще, але рецидиви тієї зверхності залишилися.

Русинські організації мають свої солідні офіси в Ужгороді та м. Мукачево — це колишні будинки товариства ім. Духновича, що діяло у міжвоєнний час. Ніби як суто культурницький експеримент це цікаво. Але! М. Дочинець в одній зі своїх книжок про м. Мукачево назвав його містом книгарень без покупців, галерей без художників і театрів без театралів. Це зараз характерно далеко не для одного м. Мукачево, а для цілого За-

карпаття від Ужжа до Ясіні. Тож якщо русинство використовується для ще більшої деградації усіх культурних процесів, це однозначно негативно. Русинська родзинка цікава тільки, поки культурне життя Закарпаття продовжуватиме поступально розвиватися, а ми упродовж чверті століття вже переконалися, що ні зарубіжні спонсори, ні, на жаль, ентузіазм знизу (він зараз дуже слабенький через злидні) повнокровного культурного розвитку не забезпечать. На це здатні тільки державні структури всеукраїнського і регіонального рівнів.

Взагалі, без постійних зовнішніх імпульсів, які підживлюють русинський рух, він давно би зійшов нанівець. І ще без гальванізуючих скандалів. Але останні теж обмежуються переважно скаргами на Україну сусіднім державам.

Якщо спершу російські «етнологи в погонах» підтримували маячню про русинів як четверту націю східних слов'ян, зараз уже відверто пишеться про русинів як субетнос великоросів. Так, в енциклопедії «Народы России» інформацію про русинів вміщено у статті «Русские: Историко-этнографические группы. Этнотипы», де мовиться, що це «потомки древнейшего коренного русского населения Карпатской Руси (самоназвания: русины, русичи, руснаки, карпатороссы, угророссы, русские галичане, угорские русины, галицкие русины, буковинские русины, др. назв. — рутены), несмотря на многовековое существование в составе различных государств (особенно Австро-Венгрии), оторванность от России и украинизацию, сохранили русское этническое самосознание, русский язык» [5, с. 283].

Схожа ситуація і в Угорщині, але зі своєю специфікою. В області є певна частка поугорщених унаслідок культурної асиміляції чи міжетнічних шлюбів українців, тут їх звать мадяронами. Частка невелика, але вона є. Визначити її у конкретних відсотках неможливо, бо міра цієї асиміляції дуже різна — від майже повної до принагідної, ситуативної (під настрій). Окремі з них прагнуть бути більшими мадярами, ніж стовідсоткові угорці, — типовий комплекс для людей з подвійною етнічною самосвідомістю (хоч і далеко не всіх). Про таких шевченківський лауреат Петро Скунець писав: «Я сяду з мадяром за келих вина. Я сяду з мадяром. А от з мадяроном нам разом не сісти. Біда, не вина». На Закарпатті багато з них і називають себе мадярами (угорцями), але в Будапешті чи Ниредьгазі їх за таких не сприймають.

Тож переїхавши Тису, вони вже називають себе русинами і на це списують свій акцент, діалект, ментальні та поведінкові особливості.

Між русинськими «головачами» (вождями) триває протистояння на ґрунті ревнощів і в боротьбі за підтримку, що поступає з різних джерел. Це один з найяскравіших доказів саме української ментальності русинів. Часто конкретні акції спрямовано не так на утвердження русинства в цілому, як на те, щоб один вождь піднісся над іншим. В окремих переважає москвофільська орієнтація, в певних — мадяронська. Зовсім слабенько представлені чехо- чи словакофіли. Чимало з русинських письменників продовжують писати мовою рідного села, але відійшли від якоїсь громадської діяльності і дуже скептично відгукуються про «головачів». Внутрішня боротьба й у без того вузькому русинському середовищі постійно вилазить їм боком. Коли 1999 р. на п'ятий світовий конгрес русинів в Ужгороді приїхав академік П. Толочко аби підтримати русинів, вони навіщось вчинили йому обструкцію, не зрозумівши якогось нюансу в його позиції, що теж було пов'язано з протистоянням москвофільської і мадяронської неофіційних фракцій.

Як показує соціологія, для пересічних громадян етнополітичні та етнолінгвістичні питання зараз не належать до найбільш актуальних. Нині найбільше людей хвилюють проблеми соціального захисту, нормальної роботи, гідної зарплати тощо. Про все інше говорять тільки, коли вже зовсім нічого робити, або ж напередодні чергового перепису населення, який, щоправда, намічається аж на 2020 р., тому знову актуалізує русинське питання.

Тож, що таке сучасний русинський рух на Закарпатті? Це певне ментальне і політичне протистояння офіційному Києву, з одного боку, і сусідній Галичині — з іншого. Ставлення до інших регіонів України невизначене. Ставлення до сусідніх держав швидше позитивне, ніж негативне, але теж неоднозначне.

Що спричинює русинську самоідентифікацію? Русин — це генетичний опозиціонер. Свого часу Духновичеві слова «Я русин был, емь и буду» стали прапором протесту проти мадяризації, пізніше А. Бродій і С. Фенцик піднялися як борці проти чехізації, у добу русифікації русинського руху у краї не існувало, хіба що П. Кампов підняв свій голос. Коли Союз захитався, рух відроджується — тепер вже як альтернатива українству.

Те, що русинський рух постійно використовувався різними зовнішніми силами, на сьогодні добре відомо і задокументовано. Така карма будь-якої опозиції. Колись В. Шульгін сказав так: «Білий рух започатковувався майже святими людьми, а завершувався майже бандитами». На жаль, така закономірність характерна не тільки для білогвардійців.

Хто називає себе русинами на Закарпатті? Хоч русин — давня назва усіх українців, проте на Закарпатті русинами називають себе ті, хто не вважає себе українцем, не хоче ним бути. Оскільки тяжко уявити у переписних листах графу «не-українець» чи «анти-українець», то доводиться вигадувати якійсь синонім до цього. У Росії пішли трохи іншим шляхом. На останньому переписі там були люди, які називали себе гоблінами, ельфами, троями й іншими персонажами Дж. Р. Толкієна. Правда, через це ніхто не став запроваджувати до реєстру національностей Російської Федерації нові графи. Якось В. Путін назвав певну частину виборців бандерлогами (це вже від Р. Кіплінга), не виключено, що на наступному переписі хтось отак визначить свою національність. Не кажу, що етнонім русин саме з цієї серії. Слово давнє і шановане. Шкода, що українці свого часу відмовилися від нього. Тому зараз «русин» визначає не так національність, як політичну позицію, неформальну партійність. Частковим виходом із ситуації може бути запровадження у переписній документації такої графи, як «без національності», «не ідентифікує себе» чи щось подібне. Можливо, для когось це виявиться ще прийнятнішим.

Що є позитивного у русинстві? Це прояв локал-патріотизму, болю за рідний край, його традиції, природу тощо. Я про тих, хто щиро вірить у те, що говорить. Є, звичайно, і «професійні русини» (як і «професійні українці»), які переслідують свої індивідуальні цілі. Але тут ідеться не про них. Є у нас гарні поети, що пишуть рідною бесідою, є інші митці, що віддають належне цій ідеї. Всяке світле почуття, якщо воно шире, викликає повагу.

Що є ризикованого у русинстві? Перспектива замкнутися у самому собі, втратити перспективу. У попередні роки закарпатці почали активно грати на всьому українському полі, посіли солідні місця у Києві, інших українських центрах. Я бачу перспективу для наших краян саме у цьому — невпинно і наполегливо підносити престиж нашого краю в масштабах цілої держави, а не

ігнорувати її і тим більше не відгороджуватися. Лишатися газдами у власній хижі, але використовувати і ті можливості, що відкриваються нині в Україні у цілому.

Які люди нині є активістами русинського руху на Закарпатті? Це кілька десятків чоловік — переважно пенсійного віку і кілька помітніших фігур передпенсійного віку (близько 50 років). Кожний сам по собі цікава людина, з багатьма знайомий особисто. Окремо з кожним без винятку можна нормально говорити. Але коли збираються до купи, починає діяти певний колективний ефект. Громада розпалюється, накручується, навіює собі максимум негативних емоцій. Додає гостроти і те, що різні активісти недолюблюють один одного, починаються суперечки, хто з них правильніший, тощо. Ці речі характерні для усіх замкнутих структур, і русини не виняток. У рухові дуже сильний суб'єктивний момент, людський фактор. Кожний активіст має свої підстави до участі у русі — часто далекі від тих патріотичних і націоналістичних почуттів, які декларуються на словах.

Чи є перспективи у русинського руху? Є. Якщо уникати конфліктів із незрівнянно сильнішою від тебе владою, така перспектива є. Окремі русинські організації стали саме на цей шлях. Українство зацікавлене у тому, щоб Закарпаття максимально розкрило свій етнокультурний, ментальний потенціал. Культурницький потенціал русинства далеко не вичерпано. Але агресивність на Закарпатті ніколи не віталася. Вона чужа нашій ментальності. Тому агресивність гробить русинський рух. Намагаючись вирішити якісь політичні питання, для яких немає достатньо сил, активісти демонструють свою слабкість. Виробляється комплекс жертви. Вони навіщось постійно привертають до себе увагу через скандали замість того, щоб пробувати працювати на позитиві. У результаті це негативно впливає на імідж. Це перестрибування через етапи, намагання подолати прірву у два стрибки.

П.Р. Магочі вважає, що теоретично русини за сприятливих обставин могли би розвинути у повнокровну державну націю. Теоретично так. Тільки от цих сприятливих умов абсолютно не видно. Зараз глобальні тенденції працюють зовсім на інше — на витворення уніфікованої англомовної маси, яка жує гамбургери і запиває їх колою. Щороку на планеті зникають якісь мови і національності. Тож ідеться тільки про те, щоб відколоти від українців невелику частку, аби усі

швидше зникли у плавильному котлі. Тому це парадоксально, але перспектива русинства – усередині українства.

Тим більше, що ні про яке утискання культурних прав етнографічної групи не йдеться. У багатьох східних регіонах титульна нація не має таких реальних інституційних можливостей для національно-культурного розвитку, як русинська етнографічна група на Закарпатті. Як переслідують русинів? Хто їм не дає вільно проводити свої мистецькі фестивалі чи наукові конференції? Та хоч щодня.

То в чому проблема? У тому, що етнографічна група, на думку кількох її речників, не хоче більше числитися усередині національності «українці», а хоче сама мати статус національності, співмірний зі статусом будь-якої іншої національності в Україні. Йдеться про остаточне розмежування з українцями. При цьому – не тільки про чисто абстрактне визначення, а головне – про фінансування національно-культурних потреб (а там – і політичних вимог) русинів з державного, регіонального чи муніципального бюджетів. Закарпатська облрада 7 березня 2008 р. відбилася від останньої вимоги, обмежившись тільки формальним визнанням русинів за національність (хоча і на це вона не мала права, вийшовши за межі своєї компетенції). Таке половинчате рішення не влаштувало нікого. Зокрема, русини почали ще гучніше заявляти про свою нібито дискримінацію. Якщо облрада хотіла когось заспокоїти, то домоглася прямо протилежного ефекту.

Так, бути українцем зараз не престижно. Бажання окремих закарпатців відхреститися від цієї національності цілком зрозуміле. З огляду на близькість кордону комусь вигідніше вважатися угорцем, словаком, румуном, але оскільки він таким не є, то вже бодай русином, аби тільки не українцем. Поки це приватна справа того чи іншого нашого заробітчанина, на це можна закрити очі. Але коли справу перетворюють із приватної на громадську, тоді русини мають право вислухати не тільки тих, хто їм підтакує з якихось своїх тактичних міркувань, але й тих, хто категорично не згоден з нагнітанням якоїсь русинської проблеми на цілком рівному місці.

Адже зрозуміло і те, що услід за гіпотетичним виділенням русинів зі складу української нації від неї точно так само почнуть відколюватися інші етнографічні групи. Чом би й ні? Українці

повинні байдуже спостерігати за цим, чи все-таки зобов'язані висловити свою думку? Звичайно, повторювати у тисячний раз для названих п'яти осіб, що русини – це історична самоназва усіх українців, а не тільки їх та їхніх найближчих родичів, що різниця між закарпатським русином і буковинським аж ніяк не більша, ніж між русином галицьким і волинським, що німецька нація має всередині себе ще більше етногруп, але залишається цілісною, – повторювати усе це ще раз немає потреби. Хіба що в розрахунку на загальноукраїнську територію, оскільки русини тепер намагаються звертатися до неї.

А проте навряд чи русинським проектом зацікавляться серйозні політичні сили в Україні. Русинський проект потребує для реалізації (створення власної держави чи хоча би автономії) мільйони й мільйони доларів. Звідки уряд України мав би їх взяти? Навіщо йому цей додатковий головний біль? Що реального дасть здійснення русинського проекту, чому він має бути пріоритетним порівняно з іншими? Скільки із вкладених у нього дотепер грошей пішли на якісь конкретні справи (на ті ж книжки), а скільки «розсмокталося»? Якщо русини хочуть розбудовувати окрему національність, то чи мають відповідний, так би мовити, бізнес-план? Бо якщо вони хочуть говорити в уряді тільки про «чічки та смерічки» без конкретних сум, строків, відповідальних за виконання і розкрадання, їх там просто не зрозуміють.

Русинський рух започатковано на Закарпатті як альтернативу Народному Рухові України. Від самого початку це був суто політичний проект, спущений згори, але без якоїсь реальної підтримки знизу. Розрахунок був, що навколо цього кристалізаційного центру почнуть консолидуватися усі невдоволені перемінами. Відчутним переломом в історії русинського руху став 1995 рік, коли зрозуміли, що автономізація області провалилася, тому активізація русинства втратила сенс для політичних гравців.

Наступного сильного удару русинству завдав 1999 рік, коли на Закарпатті почала діяти спеціальна економічна зона. Після цього і бізнес втратив інтерес до русинства, точніше він звівся до суто особистих сентиментів, втративши навіть той натяк на системний характер, який угадувався раніше.

Новий сплеск русинства стався тільки за президентства В. Ющенка, коли у державі наростали

анархічні та відцентрові тенденції. Тоді закарпатські бізнесово-політичні еліти спробували гальванізувати русинський рух. Тим більше, що режим СЕЗ було скасовано. Після 2010 р. русинське мікросередовище на Закарпатті розкололося. Частина продовжувала орієнтуватися на місцеву партію «Єдиний Центр», частина же перекинулася до Партії регіонів. На щастя, остання не відзначалася великим інтелектуальним потенціалом і просто не розуміла, що їй чинити з таким технологічним інструментом, як русинство. По-друге, для команди В. Януковича Закарпаття було відверто не цікавим, сприймалося як ведмежий закуток, де нічого особливо не навариш.

Тож русинство на пострадянському Закарпатті почалося як політична технологія, а продовжилося як своєрідний етнобізнес. Русинська псевдо-проблема вирішується на Закарпатті демографічним шляхом. Старенькі активісти з русинською ідентичністю просто відходять у свій русинський рай. Молодь не знайшла у цьому рухові нічого перспективного для себе.

Як не парадоксально, багатьох закарпатців відштовхнули від русинства нинішні події на Сході. Коли люди побачили, до чого бодай теоретично може привести подібний дискурс, практично усі вирішили: «Такий футбол нам не потрібен». Взагалі, рівень українського патріотизму на Закарпатті зараз безпрецедентно високий, особливо серед молоді. Русинство зараз слабке як ніко-

ли. Тому загравати з ним немає жодного смислу. Але і добивати його було би нерозумно, бо це частинка генетичного коду самої України, її плоть від плоті, подобається це русинським активістам чи ні.

Адже у науці навіть негативний результат має важливе значення. Четвертвікова русинська авантюра на Закарпатті засвідчила, що творення нового етносу в сучасній Європі є справою практично неможливою. Принаймні, вона потребує просто таки фантастичних фінансових вливань, після чого шкурка вже не вартуватиме вичинки. Це нагадує сучасну алхімію, адже за допомогою нинішніх нанотехнологій будь-який метал можна перетворити на золото, проте це настільки дорого, що у багато разів перевищуватиме вартість того ж золота.

Русинство існує. Однак не як окремий етнос, не як самостійна повнокровна національність. Це феномен усередині українства. Феномен цінний і корисний. Його статус (чи етнографічна група, чи щось інше) можна і треба уточнювати. Українська нація ніколи не була і навряд чи колись буде гомогенною. Русинство – свідчення внутрішнього структурування українства. Русинство (в тому числі зарубіжне) існуватиме лише доти, доки існуватиме держава Україна, яка і є гарантом збереження та подальшого розвитку всього культурно-історичного різноманіття української нації.

Список використаних джерел

1. *Magosci P.R.* Encyclopedia of Rusyn History and Culture. – Toronto : University of Toronto Press, 2002.
2. *Magosci P.R.* Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948. – Harvard University Press, 1978.
3. *Magosci P.R.* The Rusyns of Slovakia. – Toronto : University of Toronto Press, 1994.
4. *Тыводар М.* Етнографія Закарпаття. – Ужгород, 2011.
5. *Шмелева М.Н.* Русские: Историко-этнографические группы. Этнонимы // Народы России. Энциклопедия. – М., 1994.

References

1. Magosci, P.R. (2002). Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Toronto: University of Toronto Press [in English].
2. Magosci, P.R. (1978). Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948. Harvard University Press [in English].
3. Magosci, P.R. (1994). The Rusyns of Slovakia. Toronto: University of Toronto Press [in English].
4. Tyvodar, M. (2011). Etnografija Zakarpattia [Ethnography of Transcarpathia]. Uzhgorod [in Ukrainian].
5. Shmeleva, M.N. (1994). Russkie: Istoriko-etnograficheskie grupy. Etnonimy [Russian: Historical and ethnographic groups. Ethnonyms]. In *Narody Rossii. Entsiklopedia – The peoples of Russia. Encyclopedia*. Moscow [in Russian].